

Sławomira Kamińska-Berezowska

Kobiety w wybranych segmentach polskiego ruchu związkowego a równość płci

Studium z zastosowaniem teorii Pierre'a Bourdieu

**Kobiety w wybranych segmentach
polskiego ruchu związkowego
a równość płci**

Studium z zastosowaniem teorii Pierre'a Bourdieu

NR 3066

Sławomira Kamińska-Berezowska

**Kobiety w wybranych segmentach
polskiego ruchu związkowego
a równość płci**

Studium z zastosowaniem teorii Pierre'a Bourdieu

Redaktor serii: Socjologia
Wojciech Świątkiewicz

Recenzent
Danuta Walczak-Duraj

Na 1. stronie okładki: liderki związkowe Sekcji Kobiet NSZZ „Solidarność” (fot. K. Berzowski); liderki związkowe Komisji Kobiet OPZZ (fot. Biuro Prasowe OPZZ)

Na 4. stronie okładki: liderki Związku Zawodowego Kobiet (fot. S. Kamińska-Berezowska); liderki WZZ „Sierpień '80” (fot. S. Kamińska-Berezowska); obrady międzynarodowej konferencji „Miejsce kobiet w kształtowaniu i umacnianiu ruchu związkowego w Europie” zorganizowanej przez Radę Koordynacyjną Europejskiej Federacji Związków Zawodowych Górnictwa, Chemii i Energetyki w Polsce (fot. B. Gawryłuk z ZZG w Polsce)

Redaktor: Agnieszka Plutecka
Projektant okładki: Małgorzata Pleśniar
Redaktor techniczny: Barbara Arenhövel
Łamanie: Marek Zagniński

Copyright © 2013 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-2197-4
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-8012-127-0
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

Wydanie I. Ark. druk. 21,0. Ark. wyd. 26,5. Papier
offset, kl. III, 90 g.

Cena 38 zł (+VAT)

Druk i oprawa: PPHU TOTEM s.c.
M. Rejnowski, J. Zamiara
ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław

Wprowadzenie

Praca poświęcona jest problemowi postrzegania równości płci przez liderki i liderów ruchu związkowego, a także przekładaniu się tej percepcji na praktykę działania związków zawodowych i miejsce, jakie w nich zajmują kobiety. Jest to analiza przeprowadzona w kontekście sytuacji kobiet na rynku pracy zawodowej w Polsce po 1989 roku. Inspirację do niniejszych badań stanowiły analizy takich polskich badaczy, jak: Anna Titkow, Małgorzata Fuszara, Renata Siemieńska, Henryk Domański czy Irena Reszke. Wśród zachodnich badaczy poruszających problematykę obecności kobiet w życiu publicznym i stanowiących źródło inspiracji byli: Joan Acker, Ann Oakley, a przede wszystkim Pierre Bourdieu.

Sytuacja zawodowa pracowników i ich udział w ruchu związkowym są ściśle związane z rozwiązaniami makrostrukturalnymi. Wyraźne różnice występują więc w charakterze owego ruchu doby PRL i III RP, przy czym tutaj za przedmiot analiz badawczych przyjąłam już tylko sytuację współczesną. Na charakter ruchu związkowego wpływa też kształt rozwiązań systemowych w skali poszczególnych państw. Z pewnością pamiętać należy zatem poglądy klasyków socjologicznych analiz ruchu związkowego, w tym Hansa Slompa czy Hansa Moerela, chociaż ze względu na przedmiot niniejszych rozważań celowo skoncentrowałam się jedynie na polskim ruchu związkowym, ze szczególnym uwzględnieniem sytuacji kobiet. W zakresie omówień poświęconych ruchowi związkowemu w dobie III RP korzystałam przede wszystkim z dorobku takich badaczy, jak: Wiesława Kozek, Juliusz Gardawski, Witold Morawski czy Jolanta Kulpińska.

Przedmiotem niniejszych analiz badawczych jest postrzeganie problemów pracowniczych i związkowych kobiet przez liderki i liderów wybranych segmentów ruchu związkowego w Polsce, ze szczególnym uwzględnieniem branż najbardziej i najmniej sfeminizowanych w województwie śląskim i łódzkim. Przedstawione badania mają też diagnozować reakcje samych kobiet na ich własną sytuację w obrębie ruchu związkowego i ich działania na rzecz poprawy kobie-

cej sytuacji pracowniczej i związkowej. Założeniem pracy jest więc analiza problemu dominacji mężczyzn w wyższych strukturach organizacyjnych związków zawodowych oraz reakcji liderów związkowych na taki stan rzeczy. W zakresie egemplifikacji badawczej koncentruję się na województwie śląskim, łódzkim i kobiecych strukturach związkowych. Na poziomie teoretycznym wykorzystuję teorię Pierre'a Bourdieu dotyczącą analizy męskiej dominacji w życiu społecznym, ze szczególnym uwzględnieniem: habitusu rodzajowego (gender), przemocy symbolicznej, kapitału społecznego i kulturowego. Nie jest jednak celem tej pracy badawczej krytyczne podejście do koncepcji P. Bourdieu, ale wykazanie możliwości jej zastosowania w polu związkowym, a tym samym ukazanie jej walorów w tym zakresie.

Praca ma charakter empiryczno-teoretyczny i ma udokumentować niemal nieporuszaną w polskiej literaturze socjologicznej kwestię odmienności funkcjonowania kobiet i mężczyzn w ruchu związkowym oraz powiązanej z tym percepcji problemów pracowniczych. Dodatkowym uzasadnieniem tego empirycznego i jakościowego podejścia jest trudna dostępność wiarygodnych danych liczbowych dotyczących ruchu związkowego i częste stosowanie badań typu studium przypadku (P. OSTROWSKI, 2009). Całość składa się z sześciu studiów przypadku, a więc analiz ujmowania równości płci przez liderki Sekcji Kobiet NSZZ „Solidarność” i Komisji Kobiet OPZZ oraz przez liderów branży górniczej, przemysłu lekkiego, handlu wielkopowierzchniowego i liderów reprezentujących regionalne władze dwóch reprezentatywnych central związkowych: OPZZ i NSZZ „Solidarność” w województwie śląskim i łódzkim. W wypadku branży górniczej, przemysłu lekkiego, Komisji Kobiet OPZZ i władz regionalnych central związkowych liczba badanych liderów z obu województw jest porównywalna, w pozostałych przypadkach ze względów obiektywnych zbadanie tej kwestii było bardzo trudne. Empiryczne studia przypadku są przedstawiane kolejno i mają zarazem względnie niezależny charakter oraz składają się na szczegółową dokumentację całości problemu.

Przeprowadzenie prezentowanych tu badań było możliwe dzięki uzyskaniu i zrealizowanemu grantowi badawczemu, którym kierowałam¹ w latach 2010–2011. W niniejszej pracy starałam się możliwie kompleksowo i szczegółowo przedstawić poglądy związkowców w analizowanych kwestiach w wybranych segmentach ruchu związkowego. Pewna nowość przeprowadzonych i prezentowanych tutaj badań wiąże się, moim zdaniem, z dostrzeżeniem znaczenia i konsekwencji płci dla funkcjonowania w ruchu związkowym oraz z zastosowaniem do analiz badawczych teorii P. Bourdieu. Analiza percepcji problemów pracowniczych i związkowych reprezentantów poszczególnych struktur zwią-

¹ Praca naukowa finansowana ze środków na naukę w latach 2010–2011 jako projekt badawczy nr 2997/B/H/H03/2010/38 pt. „Działaczki i działacze związków zawodowych wobec problemów równości płci i możliwości samorealizacji kobiet w sferze zawodowej i w ruchu związkowym w III RP”.

kowych stanowi więc zarówno każdorazowo pewien odrębny przypadek, jak i pokazuje logikę całości związkowego funkcjonowania i dominacji androcentrycznej perspektywy. Całość analiz empirycznych wieńczy rozdział, który ma charakter podsumowania i wskazuje wnioski nasuwające się w wyniku przeprowadzonych badań.

Mam nadzieję, że tak zaprezentowane analizy empiryczne i wynikające z nich wnioski wpiszą się w wypełnienie luki badawczej związanej z analizą specyfiki funkcjonowania kobiet na rynku pracy i w ruchu związkowym, a także będą wyrazem wagi przywiązywanej do przedstawionej kwestii.

Sławomira Kamińska-Berezowska

**Women in selected segments of the Polish union movement
and gender equality**

A study with the use of Pierre Bourdieu's theory

Summary

The studies described in this book concern a socially-important problem of an unequal situation of women and men in the job market as well as the union movement, namely how the very issue is perceived by female and male representatives of selected segments of the union movement. The analyses were based on Pierre Bourdieu's theory, and consist of six case studies, that is the analyses of how inequality is perceived by the representatives of the Female Section of NSZZ "Solidarność" and OPZZ Women Committee, as well as by leaders of mining, light industry, big surface trade and those representing regional authorities of two representative union centres, that is OPZZ and NSZZ "Solidarność" in the Łódź and Silesia voivodship. In the case of mining, light industry, and big surface trade, as well as regional authorities of union centres, the number of the representatives coming from both voivodships was comparable whereas in other cases it was impossible for objective reasons. The aim of the analyses was to show subjective ways of perceiving inequality consisting in how women and men function in the job market and union movement, as well as "react" to this state of affairs perceived within one's own union actions and related individual successes, failures or functioning difficulties. According to Pierre Bourdieu's theory, individual actions are influenced by the situation of objective gender inequalities being observed (in Poland it is above all promotion barriers, salary amounts or possibilities of maintaining a job), as well as its subjective perception. The subject of analyses was subjective definitions of the main employment and union problems experienced by women, and perception of gender equality, special attention being paid to the issues of the gender habitus and susceptibility to symbolic violence. In order to act against violence, as P. Bourdieu claims, one should notice it first, which is not easy because of being raised in the certainty of the world of social practices.

The research analyses conducted show that noticing the specificity of women's professional work, and their oppression in the job market is characteristic of female union structures. The research shows that female union structures notice this oppressive situation at least to some extent and try to oppose it. The analyses also prove that the female representatives of all union structures partially agree with a universalist approach typical of the whole of male representatives while this state of

affairs causes reproduction of the inequality of a union gender functioning. The union activism can be treated as one of voluntary and lower level engagement in a socio-political life in the public sphere and at this very level one can discern the problem of “a glass ceiling”. What is being observed, however, is a disproportionate number of women in relation to men at higher levels of union organizational structures. The research analyses point to many reasons of the very status quo, particularly including the private sphere influencing the public one, the influence of the symbolic violence, and the gender habitus of female and male representatives. Thus, the studies managed to arrive at an interpretation of what gender equality means in the union practice. In addition, these are the first research analyses devoted to such a great extent to the issues of gender equality within the union movement in the Third Republic of Poland.

Славомира Каминска-Березовска

**Женщины в избранных сегментах польского профсоюзного движения
в аспекте равенства полов
Исследование с позиций теории Пьера Бурдьё**

Резюме

Вопросы, описанные в этой книге, касаются общественно важной проблемы неравноправной ситуации мужчин и женщин на трудовом рынке и в деятельности профсоюзов. Уточняя, в работе обсуждается восприятие данной проблемы лидерами избранных сегментов профсоюзного движения. В исследовании, в основе которого лежит теория Пьера Бурдьё, рассматривается шесть случаев. К ним относятся: анализ трактовки гендерного неравенства лидерами Секции женщин Независимого самоуправляемого профессионального союза «Солидарность» и Комиссии женщин Общепольского соглашения профсоюзов, лидерами горной отрасли, легкой промышленности, торговли в магазинах большой площади, а также лидерами, представляющими региональные власти двух сильных профсоюзных центров – Общепольского соглашения профсоюзов и Независимого самоуправляемого профессионального союза «Солидарность» в Силезском и Лодзинском воеводствах. Если речь идет о горной отрасли, легкой промышленности, Комиссии женщин Общепольского соглашения профсоюзов и региональных властях число лидеров из обоих воеводств было сопоставимо. В остальных случаях по объективным причинам такой возможности не было. Цель анализа заключалась в том, чтобы показать субъективные способы восприятия неравенства функционирования женщин и мужчин на трудовом рынке и в деятельности профсоюзов, а также «ответить» на это обозримое положение вещей в рамках собственных профсоюзных действий и связанных с этим индивидуальных успехов, поражений или трудностей. Согласно теории Пьера Бурдьё, на действия индивидуумов оказывает влияние имеющаяся ситуация объективного неравенства полов (в польских условиях касающаяся прежде всего барьеров продвижения по карьерной лестнице, размера получаемого вознаграждения или возможности удержания работы), а кроме того, ее субъективное восприятие. Предметом анализа были субъективные дефиниции основных отмечаемых трудовых и профсоюзных проблем женщин, а также видение равноправия полов. При этом особое внимание уделено вопросам социального габитуса и податливости на символическую власть. Для того, чтобы сопротивляться символической власти, как отмечает П. Бурдьё, она должна быть вначале замечена, что не так легко при ее погружении в очевидность мира общественных практик.

Проведенное исследование показывает, что учет специфики профессиональной деятельности женщин и их затруднительного положения на трудовом рынке характерно

особенно для женских профсоюзных структур. Из анализа вытекает, что женские профсоюзные структуры, по крайней мере в определенной степени, эти затруднительные ситуации выявляют и стараются им противодействовать. Кроме того, частично женщины-лидеры всех профсоюзных структур согласны с универсальным подходом, типичным для большинства лидеров-мужчин. Такое положение вещей приводит к репродуцированию неравенства профсоюзного функционирования полов. Профсоюзную активность можно признать одной из добровольных и низших ступеней ангажированности в общественно-политическую жизнь, на котором уже можно увидеть проблему «стеклянного потолка». Это связано с тем, что отмечается непропорциональное число женщин по отношению к числу мужчин на высоких уровнях профсоюзных организационных структур. Предпринятое исследование указывает на многие причины этого явления, особенно на частную сферу, влияющую на общественную, на воздействие символической власти и на социальный габитус лидеров обоих полов. Благодаря этому в работе удалось установить, что обозначает гендерное равенство в профсоюзной практике. Дополнительно можно отметить, что это первое исследование, посвященное в такой большей степени проблемам равенства полов в рамках профсоюзного движения в III Республике Польша.

Spis tabel

Tabela 1.	Współczynniki aktywności zawodowej, wskaźniki zatrudnienia i stopa bezrobocia w Polsce z podziałem na płeć w okresie 1992–2012 (dane dotyczą okresu od 1992 do 1998 roku – maja, w 1999 roku – lutego, a od 2000 do 2012 II kwartału każdego roku)	35
Tabela 2.	Pracujący według płci i wybranych sekcji PKD (dane dotyczą I kwartału 2012 roku)	39
Tabela 3.	Pełnozatrudnieni oraz przeciętne wynagrodzenie brutto według płci i grup zawodów wykonywanych (październik 2004 roku)	42
Tabela 4.	Konflikt, kooperacja i gra w systemach stosunków pracy	49
Tabela 5.	Systemy stosunków przemysłowych w Polsce. Wymiar polityczno-społeczny	50
Tabela 6.	Wskaźniki modelu pluralistycznego w stosunkach pracy w Polsce	51
Tabela 7.	Udział kobiet w Sejmie i Senacie III Rzeczypospolitej	55
Tabela 8.	Kobiety w Sejmie I kadencji (1991–1993)	59
Tabela 9.	Liczba kobiet wybranych do Sejmu według kadencji oraz ugrupowania politycznego	61
Tabela 10.	Deklarowane członkostwo w związkach zawodowych według wskaźników respondentów – badania w latach 1991–2012	67
Tabela 11.	Skład związków zawodowych i zarobki związkowców-pracowników najemnych (IV kwartał 2002 roku)	71
Tabela 12.	Odsetek członków związków zawodowych z uwzględnieniem płci i typu związku zawodowego w 1991 i 2006 roku	72
Tabela 13.	Zestawienie wypowiedzi działaczek i działaczy na temat postrzeganych kobiecych problemów pracowniczych	277
Tabela 14.	Zestawienie wypowiedzi działaczek i działaczy w zakresie postrzeganych barier własnej działalności związkowej	281
Tabela 15.	Wypowiedzi działaczek i działaczy na temat przyczyn niedoreprezentowania kobiet w wyższych władzach związkowych	283
Tabela 16.	Odmienności funkcjonowania płci w ruchu związkowym dostrzeżone przez liderki i liderów biorących udział w badaniach	285
Tabela 17.	Kategorie postrzegania kwestii równości płci w opinii liderki i liderów związkowych	288

Spis treści

Wprowadzenie	5
Rozdział 1	
Równość płci a kobiece problemy pracownicze i związkowe w III RP	9
1.1. Gender, habitus rodzajowy i równość płci w socjologicznych badaniach pracy. Konceptualizacja pojęć i wybór perspektywy badawczej	9
1.2. Kobiety na polskim rynku pracy a równość płci. Perspektywa socjologiczna i jej aspekty teoretyczne, prawne i ekonomiczne	19
1.3. Kobiety w polskim ruchu związkowym a równość płci. Wybrane aspekty nierówności płci w stosunkach pracy	46
Rozdział 2	
Kobiety w polu związkowym – kwestie metodologiczne	75
2.1. Teoretyczne ramy badań	75
2.2. Studium przypadku i problemy badawcze	80
2.3. Metody, techniki i przebieg badań	85
Rozdział 3	
Struktury kobiece w NSZZ „Solidarność” i OPZZ	91
3.1. Sekcja Kobiet NSZZ „Solidarność”	91
3.1.1. SK NSZZ „Solidarność” – uwagi końcowe	148
3.2. Komisja Kobiet OPZZ	149
3.2.1. KK OPZZ – uwagi końcowe	175
3.3. Związkowe struktury kobiece – uwagi końcowe	175
Rozdział 4	
Branże o wysokim i niskim stopniu feminizacji	179
4.1. Branża zmaskulinizowana – górnictwo	179
4.1.1. Branża górnicza – refleksje końcowe	222

4.2. Branże sfeminizowane – handel i przemysł lekki	224
4.2.1. Handel	224
4.2.2. Przemysł lekki	243
4.2.3. Branże sfeminizowane – uwagi końcowe	254
4.3. Liderzy w ponadzakładowych władzach związkowych	254
4.3.1. Władze związkowe – uwagi końcowe	274
Rozdział 5	
Rynkowe i związkowe odmienności płci – refleksje na podstawie badań	275
5.1. Liderzy i liderki związkowe – obszary wspólnoty i odrębności	275
5.2. Kobiące struktury związkowe a inicjatywy i organizacje kobiet	289
5.3. Rynkowe i związkowe odmienności płci – uwagi końcowe	293
Zakończenie	295
Aneksy	299
Aneks 1: Dyspozycje do wywiadu swobodnego ze związkowcami	299
Aneks 2: Szczegółowe dane w zakresie proporcji płci w wyższych władzach związkowych ostatniej kadencji	303
Aneks 3: Spis treści pierwszego numeru pisma Krajowej Sekcji Kobiet NSZZ „Solidarność” pt. „Kobieta”	313
Bibliografia i wykaz wykorzystanych źródeł	315
Bibliografia	315
Źródła internetowe	326
Summary	329
Резюме	331
Spis tabel	333

Cena 38 zł
(+ VAT)

